

ZEYNELÂBİDİN

(زین العابدین)

Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn
b. Ali b. Ebî Tâlib
(ö. 94/712)

İsnâaşeriyye'nin dördüncü
ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı
kabul edilen tâbiî.

Doğum tarihi konusunda değişik rivayetler bulunmakla birlikte genelde 38 (659) yılında Medine'de doğduğu kabul edilir. Babası Hz. Hüseyin; Sülâfe, Selâme ve Gazâle adlarıyla bilinen annesi Hz. Ömer devrindeki fetihler sırasında Medine'ye getirilen, son Sâsânî hükümdarı III. Yazdicerd'in kızı Şehrbânû'dur. Ebû Muhammed ve Ebü'l-Hüseyn künyeleriyle de anılmakla birlikte daha çok Zeynelâbidîn lakabıyla meşhur olmuştur. Bunun yanında "Seyyidü's-sâcîdîn, Seccâd, Zü's-sefenât" (fazla secdeden dolayı dizleri nasır tutmuş) lakaplarıyla da tanınır. Resûl-i Ekrem'in ve Hz. Hüseyin'in neslini devam ettirdiği için "Âdem-i âl-i abâ" ve "Ebü'l-eimme" diye zikredilmiştir. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilen büyük oğlu Ali'den (el-Ekber) ayırtılması için Ali el-Asgar adıyla da bilinir.

Zayıf bünyeli ve hastalıklı olması sebebiyle Kerbelâ Vak'ası'na fiilen katılmadığı halde Şemir b. Zülcevşen kendisini öldürmek istediye de Emevî ordusu kumandanı Ömer b. Sa'd tarafından kurtarıldı. Böylece Kerbelâ faciasından sağ kurtulan tek Hüseyin evlâdıdır. Ardından Kûfe Valisi Ubeydullah b. Ziyâd, Ehl-i beyt'ten sağ kalanlarla birlikte onu da Dimaşk'taki Yezîd b. Muâviye'nin yanına gönderdi. Gelenleri iyi karşılayan Yezîd, Zeynelâbidîn'e yanında kalabileceğini söyledi, fakat o Medine'ye dönüp orada yerleşti. Medine'de, Kerbelâ Vak'ası'na katılmış olan halası Zeyneb'in savaşıla ilgili ayrıntılı ve etkileyici konuşmalar yapması üzerine Medineliler Yezîd'e karşı ayaklandı. Bu duruma çok üzülen Zeynelâbidîn fitneden çekinip isyancılarla birlikte hareket etmedi ve isyanı bastırmakla görevlendirilen Müslim b. Ukbe, Harre Savaşı'nda (63/683) halifenin emriyle Zeynelâbidîn'e dokunmadı. Hayatında çeşitli sıkıntılara mâruz kalan ve ilk beş Emevî halifesinin devrini idrak eden Zeynelâbidîn, bu arada meydana gelen Abdullah b. Zübeyr, Muhtâr es-Sekafî ve Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın ayaklanmalarına şahit oldu. Ehl-i beyt'in başına gelen felâketlerin onların siyasetle uğraşmasından ileri geldiğini görerek siya-

setle ilgilenmedi, zalim idarecilerin şerrinden korunmak için dinî-siyasî hiçbir hizbin içinde yer almadı. Bu sebeple Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın Ehl-i beyt'ten en çok Zeynelâbidîn'i sevdiği nakledilir. Hayatını daha çok ilim ve ibadetle geçiren Zeynelâbidîn'in vefat tarihiyle ilgili çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte çoğunluğa göre o, 94 yılı Rebiülevvel ayında (Aralık 712) Medine'de vefat etti ve Baki' Mezarlığı'nda amcası Hasan'ın yanına defnedildi. Şiîler onun Halife Hişâm b. Abdülmelik tarafından zehirlendiğini öne sürer. Vefat ettiği yıl içinde birçok fakihin ölümünden dolayı bu yıla "senetü'l-fukahâ" denilmiştir. Çocuklarının sayısı hakkında on dokuz (dört kız, on beş erkek), on yedi (on erkek, yedi kız), dokuz (hepsi erkek) ve sekiz (hepsi erkek) gibi rakamlar verilir. Kaynaklarda çoğu câriyelerinden doğmuş on üç erkek çocuğunun adı kaydedilir. On iki imamın beşincisi Muhammed el-Bâkir ile Zeydiyye'nin kurucusu sayılan Zeyd bunlar arasındadır (A'yanü's-Şî'a, I, 629-630; UDMİ, XIV/2, s. 85).

Züh'd ve takvâda ümmetin önde gelenlerinden olan Zeynelâbidîn büyük bir tâbiî idi. Babası ve amcası dışında Hz. Âişe, İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer ve Ümmü Seleme gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiş, tâbiînden Saîd b. Cübeyr, Seleme b. Dinâr gibi kişilerle ilmî sohbetlerde bulunmuştur. Sika bir râvî kabul edilmiş, faydalanabileceği âlimlerin yanına giderek onlardan ilim tahsil etmiştir. Zira ona göre tahsil için ilim sahibinin ayağına gitmek gerekir. Öğrendiklerini başkalarına da öğretmiş, talebeleri kendisinden fıkıh, tefsir, ahlâk ve tasavvufa dair bilgiler rivayet etmiştir. Öğrencileri arasında başta Zührî olmak üzere Süfyan b. Uyeyne, Nâfi', Mukâtil b. Süleyman gibi kimseler zikredilmektedir. Zamanının en büyük fakih kabul edilen Zeynelâbidîn, halledilmesi zor meselelerde başvurulmuş bir merci durumundaydı.

Zeynelâbidîn, daha sonra teşekkül eden İmâmî-İsnâaşerî Şiası'nca imamların dördüncüsü kabul edilmesine rağmen ilk üç halife hakkında hayırdan başka bir şey düşünülmemeyeceğini söylemiş, onların eleştirilmelerini uygun görmemiş, Kur'an'da övülen bu mümtaz şahsiyetlere ta'n edenlerin müslüman sayılmayacağını ifade etmiştir. Kendisine Hz. Ali'nin ne zaman rec'at edeceğini soran birine "kıyamet günü" cevabını vermiştir (İbn Kesîr, IX, 107). Onun Şi'a'ya dair şu sözleri bu konulardaki anlayışını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir: "Ey Iraklılar! Bizi İslâm kardeş-

Zeynelâbidîn'in Dimaşk'ta cuma hutbesi okumasını tasvir eden minyatür (Fuzulî, *Hadikatü's-süedâ*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4321, vr. 253")

liği sevgisiyle seviniz, sakın putlara tapar gibi sevmeyiniz. Zira bu şekildeki sevginiz bizim için sadece bir ar ve utanç vesilesidir" (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 398). Zeynelâbidîn'in abdest alırken sararması, namaz kılariken titremesi ve geceleyin fakirlere sırtında yiyecek taşımasıyla ilgili rivayetler onun zühdüne, takvâsına ve cömertliğine örnek teşkil eder. Tasavvuf kaynaklarında onun ilim, ibadet, edep ve ahlâka dair sözleri nakledilerek bazı kerametleri anlatılır. Zeynelâbidîn'in üstün vasıflarını terennüm eden şair Ferezdak'ın kasidesi de, ilmî şahsiyeti hakkında önemli bir kaynak olup (İliyyâ el-Hâvî, II, 353-356) birçok âlim tarafından şerhedilmiştir.

Eserleri. 1. *eş-Şahîfetü'l-kâmile*tü's-Seccâdiyye. *eş-Şahîfetü's-Seccâdiyye* olarak da anılan eser çeşitli ibadetler esnasında yapılacak duaları ve bazı itikadî konuları ihtiva eder. Şiî ulemâsı esere büyük önem vermiş, Zeynelâbidîn'in bu eserinde yer almayan dualarını da derleyerek bunlara *eş-Şahîfetü's-sâniye* / *sâliye* / *râbi'a* gibi adlar vermişlerdir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XIII, 345; XV, 18-21). *eş-Şahîfe* Şeyh Bahâî, Mîr Dâmâd, Muhammed Bâkir el-Meclisî, Muhammed b. Mansûr el-İclî, Muhammed b. Hüseyin el-Âmilî, Muhammed b. Ali el-Lâhicî, Seyyid Ali Han eş-Şîrâzî gibi âlimler tarafından Arapça

ZEYNELÂBİDİN

Zeynelâbidîn'e nisbet edilen kılıç (TSM, Mukaddes Emanet-ler, nr. 21/139)

ve Farsça şerhedilmiş (a.g.e., XIII, 345-359), çok sayıda yazması bulunan eser birçok defa basılmıştır (Delhi 1910; Kal-kûta 1248; Leknev 1914; Necef 1352/1933; Dimaşk 1970; Beyrut 1970; nşr. Ali Ensâriyân, Dimaşk 1405/1985; şerhle birlikte nşr. Muhsin Hüseyin-i Emînî, I-VII, Kum 1425; nşr. Nebîl Şabân, Kum 1425; nşr. Seyyid Ahmed Seccâdî, Kum 1383 hş.). Birçok Farsça tercümesi olan *eş-Şahîfe'nin* (meselâ trc. Sadr Belâgî, Tahran 1353 hş.; trc. Hüseyin İsfahânî, Tahran 1375 hş.; trc. Muhammed Resûlî, Kum 1383 hş.) William C. Chittick (*The Psalm of Islam*, London 1988) ve Ahmed Muhani (*al-Sahîfah al-Sajjadiyah*, Tahran 1984) tarafından yapılan İngilizce çevirileri asıl metinle birlikte neşredilmiştir. Eserde yer alan yirminci dua *Du'â'ü mekârimi'l-aḥ-lâḳ* adıyla tanınmış (İng. trc. W. C. Chittick, London 1983) ve bazı âlimler tarafından şerhedilmiştir (Rûhullah Hâtimî, *Âyine-i Mekârim: Şerḥ-i Du'â-i Mekârimi'l-aḥ-lâḳ*, Tahran 1368 hş.). 2. *Risâletü'l-hukûk* (nşr. Abbas Ali Mûsevî, Beyrut 1985). Bir âdâb kitabı olup insanların hak ve görevlerinden bahseden eser, Şeyh Sadûk İbn Bâbeveyh'in *Kitâbü'l-Hişâl* ve İbn Şu'be'nin *Tuhfetü'l-ukûl* adlı kitaplarında yer almış, William C. Chittick tarafından İngilizce'ye tercüme edilerek *eş-Şaḥîfe* içinde yayımlanmıştır (London 1988, s. 279-292; Kum 1990). *Risâlenin* Farsça tercüme ve şerhleri de vardır (trc. Ali Gafûrî, Tahran 1396; trc. ve şerh Muhammed Sipihîrî, Kum 1372 hş.; trc. Seyyid Muhammed Keşî Şâhrûdî, Tahran 1377 hş.; trc. Kudretullah Meşâyihî, *Şerḥ-i Risâle-i Hukûk*, Kum 1379 hş.). 3. *ez-Zühd ve'l-vâḣiyye* (Kahire 1344). 4. *Du'â'ü'l-cevâhîrî'l-kebîr* (Leknev 1288). 5. *Belâğatü'l-İmâm 'Alî b. Hüseyin*. Şeyh Ca'fer Ab-

bas el-Hâirî'nin Zeynelâbidîn'in hutbe ve mektuplarından derlediği eser birçok defa basılmış (Kum 1423, 1425), Ahmed Sâdık Erdiştânî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir (*Huṭbehâ ve Nâmeḥâ ve Süḥanân-ı İmâm Seccâd*, Tahran 1355 hş.). 6. *Dîvân-ı Eş'âr*. Saphar Kâşânî'nin çeşitli kaynaklardan toplayarak *Nâṣihu't-tevâriḥ aḥvâlü İmâm Zeynelâbidîn* adını verdiği divanı Seccâd Hüseyin *Manzûme Seccâdiyye* adıyla Urduca'ya çevirmiştir (Leknev 1377). 7. *Müsnedü'l-İmâm es-Seccâd*. Azizullah Utâridî Kûşânî'nin Şia'nın muteber eserlerinden derlediği, Zeynelâbidîn'den nakledilen 1661 hadisi içerir (I-II, Tahran 1379). Zeynelâbidîn'in bunların yanında *el-Münâcât*, *el-Mev'îza*, *et-Tezkire* ve *Şahîfetü'z-zühd* gibi eserleri de kaydedilmektedir (eserleri için bk. Sezgin, I, 262-266). Onun kendi hattıyla yazılmış bir Kur'an nüshasından da söz edilmektedir (*A'yânü's-Şî'a*, I, 99).

Gerek Sünnî gerek Şii müelliflerin kaleme aldıkları tarih ve tabakat kitaplarında Zeynelâbidîn'e dair geniş bilgi verilmiş olmakla birlikte sadece onun hayatını konu alan müstakil eserlerin sayısı nisbeten azdır. Son dönemlerde yazılan monografiler arasında şunlar zikredilebilir: Kâzım b. Cevâd Sâidî, *Ḥayâtü'l-İmâm 'Alî b. el-Hüseyin ve terâcimü aşḥâbih* (Necef 1375/1955); Abdülâzîz Seyyidü'l-Ehl, *Zeynelâbidîn 'Alî b. el-Hüseyin* (Kahire 1961; Far. trc. Hüseyin Vicdânî, Tahran 1342); Hüseyin Bâkır, *el-İmâmü's-Seccâd* (Bağdat 1979); Seyyid Abdülvedûd Emîn, *el-İmâm 'Alî b. el-Hüseyin es-Seccâd* (Küveyt 1400); Seyyid Muhammed Taki Müderrisî, *el-İmâmü's-Seccâd: Kudve ve üsve* (Tahran 1404); Seyyid Ca'fer Şehidî, *Zindegânî-i 'Alî b. el-Hüseyin* (Tahran 1371 hş.); Mübeşşir et-Tirâzî, *İcmâlü'l-keḷâm fi sîreti'l-İmâm 'Alî b. Hüseyin b. 'Alî* (Kahire 1406/1986); Seyyid Abdürrezzâk Mûsevî, *el-İmâm Zeynülâbidîn* (Necef 1374; Far. trc. Murtezâ Fehîm Kirmânî, Tahran 1374 hş.); Nûrî Hâtim, *el-Ḥayâtü's-siyâsiyye li'l-İmâmî's-Seccâd* (Beyrut 1414/1994).

BİBLİYOGRAFYA :

Zeynelâbidîn, *eş-Şahîfetü'l-kâmile'tü's-Seccâdiyye* (nşr. ve trc. W. C. Chittick), London 1988; a.mlf., *Risâletü'l-hukûk* (a.mlf., *eş-Şahîfetü'l-kâmile'tü's-Seccâdiyye* içinde, trc. W. C. Chittick), s. 279-292; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 211-222; Ya'kûbî, *Târîḥ*, II, 1303; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), V, 458; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 79-80; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 133-145; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 82-88; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 267; Zehebî, *Tezkire'tü'l-huffâz*, I, 74-75; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, IV, 386-400; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 107; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, VII,

304-307; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, [baskı yeri ve tarihi yok], I, 26; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 76; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 262-266; M. Ebû Zehre, *el-İmâm Zeyd*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 23-29; *A'yânü's-Şî'a*, I, 99, 629-650; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşâni'î's-Şî'a*, Beyrut 1403-1406/1983-86, VIII, 193; XIII, 345-359; XV, 18-21; İlyâ el-Hâvî, *Şerḥu Dîvânî'l-Ferezdâk*, Beyrut 1995, II, 353-356; E. Kohlberg, "Zayn al-'Âbidîn", *El²* (İng.), XI, 481-483; Murtazâ Hüseyin Fâzil, "Alî b. Hüseyin Zeynelâbidîn", *UDMİ*, XIV/2, s. 76-87; W. Madelung, "Alî b. Ḥosayn", *Elr.*, I, 849-850.

AHMET SAİM KILAVUZ

ZEYNELÂBİDİN EFENDİ

(ö. 1824)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Çelebizâde Seyyid Mehmed Zeynelâbidîn (Zeynî) Efendi İstanbul'da dünyaya geldi. Doğum tarihi için 1160 (1747), 1749, 1753, 1754 ve 1759 gibi farklı tarihler verilir. Halep kadılığından ayrıldıktan sonra vefat eden Surre Emîni Hacı İbrâhîm Efendi'nin torunu, hassa hekimlerinden Mehmed Said Efendi'nin oğludur. Anne tarafından dedesi, III. Mustafa dönemi şeyhülislâmlarından Küçük Çelebizâde İsmâîl Âsım Efendi dolayısıyla kendisine Çelebizâde Hafîdî denilmiştir. Medrese tahsilinin ardından 1187'de (1773) ilmiye mesleğine girdi. Bu tarihte yirmi dört yaşında olduğu bilgisi doğru kabul edilirse 1163'te (1750) doğmuş olması gerekir. Çeşitli medreselerdeki görevinin ardından Süleymaniye Dârülhadisî'nde reisü'l-müderrisin oldu. Daha sonra mahreç pâyesini (bilâd-ı selâse) elde etti. 1800'de Âşir Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde Üsküdar mevleviyetine tayin edildi. 1806'da Edirne, bir yıl sonra Mekke-i Mükerrreme, Ocak 1813'te İstanbul pâyesini aldı. Bazı kaynaklarda İstanbul pâyesi için farklı tarihler de verilir. Dürrizâde Abdullah Efendi şeyhülislâm olunca nakîbüleşraflığa getirildi (Şevval 1223 / Kasım 1808). Haziran 1813'te Şeyhülislâm Dürrizâde ile geçinemediğinden nakîbüleşraflıktan azledildi. Ardından Anadolu kazaskerliği pâyesi verildi.

10 Rebûlâhîr 1230'da (22 Mart 1815) Dürrizâde Abdullah Efendi'nin azli üzerine şeyhülislâmlığa tayin edildi. Üç yıl yakın bir süre şeyhülislâmlık görevini sürdürdü. II. Mahmud'un ıslahatına paralel olarak ilmiye sınıfında ıslahat yapmak istemesi yüzünden ilmiye zümresinin tepkisini çekti. Şânizâde kısa zamanda birçok ıslahata ve ilmiye usulünde değişikliklere giriştiğini, ancak usule ve hikmete riayet